

BOGDAN-ALEXANDRU
STĂNESCU

PEȘTII
CUBANEZI
UN SECOL ÎN ESEURI

TREI

Cuprins

Peștii cubanezi.....	9
Însemnările unui fiu al violenței	59
Pentru o erotică a artei	71
Elogiu ipocriziei	91
Am să răscolesc ladul	111
Cinci sute de lire pe an și-o cameră doar a ei.....	130
Un Sisif fericit	151
Înainte doliului	183
Cutia cu simulacre	204
Despre Inocenți și Visători	228
Antimodernul melancolic și smerit.....	241

*Când totul se mișcă la fel, nimic nu se mișcă în
aparență, ca într-o corabie.
Când toți se îndepărtează de mal, nimic nu pare să se
miște.
Cel care stă pe loc remarcă îndepărtarea celorlalți, el
fiind punctul fix.*

Pascal, *Cugetări*

*He smiles well, he smells of the future,
Odorless ages, an ordered world
Of planned pleasures and passport-control,
Sentry-go, sedatives, soft drinks and
Managed money, a moral planet
Tamed by terror: his telegram sets
Grey masses moving as the mud dries.
Many have perished; more will.*

W.H. Auden, *The Age of Anxiety*¹

1 „Zâmbește frumos, miroase-a viitor, / Epoci inodore, o lume pusă la punct / A plăcerilor planificate și-a pașapoartelor controlate / Gardieni, sedative, sucuri acidulate și / Fonduri administrate, o planetă morală / Dresată prin teroare: telegrama lui pune / Masele cenușii în mișcare, pe când noroiul se uscă. / Mulți au pierit; și mai mulți vor urma.”, traducerea îmi aparține (B.A.S.).

Peștii cubanezi

Ani la rând, clasorul cu coperte tari, îmbrăcate în pânză, a fost obiectul cel mai drag copilului pe care încerc să-l reconstruiesc, cu ajutorul imaginației, de mai bine de un deceniu. Clasorul se adăuga unui șir de obiecte totemice care jalonau o existență cețoasă, pendulând între fericirea tihnită a casei și amenințările unei lumi care începea dincolo de ușă. Se creiona deja în mine o personalitate *a interiorului*, un viitor om dedicat spațiilor umbroase, jaluzelelor trase și tăcerii. Eram pascalian fără s-o știu și, ani mai târziu, în liceu, am tresărit când, pentru ora de filosofie — transformată într-o corvoadă ridicolă de o profesoară care vedea în elevii ei mai curând saci de box decât parteneri de dialog sau discipoli (în ciuda faptului că era o femeie evident inteligentă și citită) —, am citit celebrul pasaj din *Cugetări*: „toată nefericirea oamenilor vine dintr-un singur lucru, acela că nu știu să rămână singuri într-o odaie“. Dar eu știam acest lucru, crezând însă că este valabil doar în ce mă privește, că pentru mine originea nenorocirilor se afla în dorința adulților — total incomprehensibilă pentru mine — de a mă scoate din casă, de a mă îmbrăca după bunul lor plac (întotdeauna în răspăr cu al meu) și de a mă târi de-a curmezișul orașului de cele mai multe ori pentru o vânătoare la fel de pascaliană și ea (cum aveam să aflu), dat fiind că vânatul era mereu iluzoriu. Cine își

mai amintește anii 1980, ultimul deceniu al dictaturii lui Nicolae Ceaușescu, va înțelege prea bine ce vreau să spun. Pentru ceilalți, este nevoie de un tablou explicativ. Pascal însuși și-ar fi amendat teza despre nemulțumirea umană, despre fuga omului de introspecție — pe care o înlocuiește cu vânătoarea care își este sieși suficientă —, dacă ar fi trăit în cartierul Berceni în acei ani. Toate mărturiile celor care au trăit într-un mediu al privațiunilor se referă la regresia omului spre stadiul de tub digestiv ambulant, o ființă al cărei orizont ideatic se reduce la identificarea modalităților celor mai ingenioase de a procura alimente. Anii 1980 au fost însă și creuzetul creării unei rețele sociale de tip primitiv, oral, care acoperea toate cartierele marilor orașe românești — și din majoritatea țărilor „de după Cortină” — și care permitea identificarea capturii în cele mai îndepărtate orizonturi urbane. Se auzea, se zvoinea, se spunea că în Pantelimon, la „Cercul Foamei”, s-au „băgat” pulpe de pui, iar gospodinele de toate vârstele își înșfăcau plozii, scăunelele de pânză și imediat se crea un fâgaș ce conducea, pe o hartă invizibilă a mijloacelor de transport, la respectivul complex comercial. În cel mai fericit caz, *legenda aurea* se adeverea și vedeam de la distanță o coadă de sute de persoane, așa că-n mintea vânătorului se năștea următoarea întrebare: „Oare o să ajungă la toată lumea? Și dacă da, câte kilograme se vor da fiecăruia?” Când vânătoarea se încheia cu bine, după orele petrecute pe drum, apoi la coadă, întoarcerea acasă se asemena cu un triumf roman, în care ostaticii luați de legiunile familiei erau însă pe cât posibil ocultați, pentru că simpla lor prezență ar fi pus în pericol integritatea fizică a legionarilor. Dacă proasta inspirație făcuse să pleci de acasă cu o plasă cu ochiuri, din care acum se ițeau,

impudic, copanele de pui, drumul tău se transforma într-o adevărată traversare a codrilor de la Teutonburg. Înșă cel mai comun arsenal pus la bătaie de ceilalți vânători, mai puțin norocoși, care se aleseseră doar cu vânătoarea, adică pascalieni fără de voie, era compus din privirile în-ciudate, veninoase și din întrebările străvezii și mieroase: „De unde-ați luat pulpele, tovarășa?” „Și mai aveau?” „Și de unde-ați aflat?”

Dar am deviat, ceea ce nu mă îngrijorează, din moment ce mi-am propus ca în cartea care se naște aici să dau frâu liber unui apetit pentru digresiune pe care-l simt că s-ar hrăni dintr-o aversiune față de mesajele scurte, cuprinzătoare, admirabile din punct de vedere logic, omniprezente în rețelele de socializare. De altfel, de mult intenționez să scriu despre multiplele asemănări dintre aceste rețele mereu vigilente și oamenii înfometăți din tramvaiele anilor 1980, cu ochii ațintiți pe sacoșele găurite ale celorlalți. Dar mai e până acolo, deocamdată mă aflu în copilărie, abia întors de la vânătoare, cu vânatul prețios așezat pe tocătorul din bucătărie, în fața întrebării existențiale „Ce putem găti din x pulpe?” Rolul cel mai important le revenea, în această a doua etapă, bătrânilor satului, cei care știau, de la foamea din 1947 încolo, cum se drămuiesc resursele, cum să faci trei, poate chiar patru feluri de mâncare din câteva pulpe de pui. În curând, cele două cratițe și o oală bolboroseau pe ochiurile aragazului, trimițându-și aromele în celelalte două încăperi ale apartamentului, ba chiar și pe holul blocului, dând veste de norocul celor de la apartamentul 120. Etapa prebolborosirii ținea o eternitate, dat fiind că flăcările erau anemice, așa că spre seară pofta atingea un paroxism isteric pe care nimic nu-l putea ostoi. Iar când

mâncarea se afla în sfârșit în farfurie, obținerea aceluși rezultat părea insignifiantă în comparație cu toate eforturile depuse, cu tot periplul demn de Odiseu care însoțise vânătoarea, întoarcerea în Ithaca din Berceni și, în fine, alungarea peșitorilor. Și atunci mă întorc la Pascal, pentru că, într-adevăr, ceea ce s-a cuibărit în culcușul memoriei a fost itinerarul, nu gustul, nici măcar satisfacția sățioasă a mâncării îngurgitate.

*

De fapt, am pornit la drum tocmai pentru a ilustra o desprindere din liniștea „odăii“ pascalienne, la care aș vrea să mă întorc acum. În general, marile texte, prin care le vizez pe cele descoperite cu sentimentul unei recunoașteri speculare, au venit spre mine purtând mirosurile familiare ale acelei case matriciale din anii 1980: așa a fost cu Pascal, cu Montaigne, cu Baudelaire sau cu unele dintre eseurile lui Benjamin. Într-un sistem jungian de clasificare a propriei psihologii, mă situez undeva la granița dintre rațiune și intuiție, cea din urmă purtând stindardul: m-am orientat prin bibliotecă ghidându-mă doar după becul invizibil al intuiției, ca un pește oceanic al abisurilor, care-și poartă propria luminiță anemică. Rațiunea a încercat să ordoneze aceste texte și să le completeze cu altele, obligatorii, dar prima selecție, cea intuitivă, a fost întotdeauna decisivă. Nu senzația de recunoaștere într-un text străin, ci aceea că pătrunzi într-o casă al cărei plan se suprapune ectoplasmatic celui al spațiului ștanțat în propria memorie — iar aici ideea de spațiu reprezintă o extensie a impresiei lăsate de o realitate disipată în timp.

Așadar casa: conturul ei se automodula în funcție de prezențele invadatorilor, ale xenomorfilor care-i călcau pragul, capacitatea ei maximă de protecție fiind atinsă doar în momentul când îngăduia doar două ființe între propriile granițe: pe mine și pe mama. Prezența maternă avea un rol stabilizator, ea nici măcar nu trebuia să-și manifeste personalitatea — de multe ori chiar era indicat să n-o faci — pentru ca pereții apartamentului de două camere și-o bucătărie să palpate prietenoși în jurul meu. Nu întâmplător, unul dintre cele mai marcante vise pe care le-am avut după vârsta de 40 de ani a fost cu o cameră albă suspendată în „tăcerea eternă a acelor spații infinite“, în întunericul interstelar, ai cărei pereți palpită și despre care îmi dau seama că sunt alcătuiți din carne vie, sunt formați din sertare de carne alipite. Visul nu e decât dramatizarea unei senzații din copilărie, aceea că apartamentul meu din Berceni, vizuina aceea luminată, era un uter care mă izola de amenințarea lumii. Ieșirea din acest uter comporta infinite precauții și pregătiri demne de expedițiile lui Nansen sau Amundsen și tocmai de aceea trebuia anunțată din timp, fără posibilitatea vreunei improvizații sau spontaneități sportive. Era întotdeauna precedată de un plan bine pus la punct, de întocmirea unor hărți mentale care luau în calcul și eventualele surprize oferite de transportul în comun bucureștean, de pregătirea hainelor adecvate, mai ales dacă itinerarul urma să ne poarte prin centrul orașului, spațiu al civilizației, unde oamenii se conformau altor reguli decât cele de la periferie. Însă uneori pașii te îndrumau (premeditat) într-acolo, mai ales când anunțul din ziarul *Scânteia* îți indica Cinema Patria sau Scala, sau București ca țintă finală. Ziarul era cumpărat vinerea,

pentru programul cinematografelor de sâmbătă sau duminică seara, așa că era destul timp pentru ca *persona* să fie călcată și apretată cu minuțiozitate. Spre sfârșitul copilăriei mi-am dat seama că eleganța provincială pe care o afixam noi în centrul Bucureștiului era tocmai cea care ne scotea în evidență, în pofida faptului că intenția era de a ne „amesteca” în mulțime. Abia în facultate, când am citit povestirea lui F. Scott Fitzgerald „The Rich Boy” și am dat peste celebrele lui fraze despre cei bogați:

Let me tell you about the very rich. They are different from you and me. They possess and enjoy early, and it does something to them, makes them soft where we are hard, and cynical where we are trustful, in a way that, unless you were born rich, it is very difficult to understand. They think, deep in their hearts, that they are better than we are because we had to discover the compensations and refuges of life for ourselves.²

— am știut că felul în care oamenii „din centru” își purtau hainele, nonșalanța cu care deschideau ușile magazinelor goale sau aruncau pe trotuar țigările Kent pe jumătate fumate aveau la bază acele „early possession and enjoyment”. Dar epidermic simțeam diferențele și, fiind o fire analitică mai curând decât reactivă, nu mă hrăneam din orgoliul maturului de lângă mine, ci simțeam

2 „Hai să-ți spun eu despre cei foarte bogați. Sunt altfel decât noi doi. Ei posedă și se bucură de ceea ce posedă devreme în viață, iar asta le face ceva, îi înmoaie acolo unde noi suntem tari, îi face să fie cinici atunci când noi suntem încrezători, într-un fel pe care nu-l poți înțelege decât dacă te-ai născut bogat. Ei cred, în adâncul sufletului, că sunt mai buni decât noi, pentru că noi a trebuit să descoperim singuri compensațiile și refugiile pe care le oferă viața.”, traducerea îmi aparține (B.A.S.).

repercusiunile diferenței prin dorința animalică de a mă întoarce în vizuină. Nu știam atunci că nonșalanța oamenilor din centru nu avea la bază nimic „timpuriu“, ca la Fitzgerald, ci era de natură recentă, și că adevărata bogăție se ascunde în spatele discreției, al lipsei de ostentație. Asta e o lecție care se învață mai târziu în viață. De altfel, nu aveam nici datele istorice pentru a înțelege această antropologie a centrului: toți banii erau recent și toți banii nu făceau nici cât o ceapă degerată în lipsa relațiilor. Banii vechi dispăruseră odată cu schimbarea politică din 1948, drept urmare ceea ce vedeam era noul ban, obținut fie prin acces la cercurile concentrice ale Iadului politic, fie prin furt, adică prin bișnița permisă. Aveam să capăt acces la cel mai îndepărtat de centru cerc, adică la valutiști, la bișnițari de produse din shopuri, de produse trecute fraudulos granița, al căror vis era să capete acces la rândul lor la unul dintre cercurile interioare, unde bogăția venea împreună cu influența și cu o anumită doză de putere. Îmi amintesc cum, în timpul unei vizite la o avocată influentă din epocă, am fost invitat în camera fiului ei, cu puțin mai mare decât mine, care era plecat într-o tabără în străinătate (deja lucrul acesta ar fi fost de ajuns să iște nedumerirea unuia ca mine). M-am așezat pe colțul patului și apoi m-am ridicat, negăsindu-mi locul în spațiul acela străin, care purta mirosul unei alte ființe. Apoi privirea mi-a fost atrasă de biblioteca pe care acest *Gestalt* străin mi-o ascunsese inițial: acoperirea unul dintre pereții camerei spațioase, iar două dintre rafturi adăposteau niște reviste colorate, așezate la cotor. Scoțând una dintre ele din raft, am fost proiectat în situația freudiană de *unheimlich*, straniețea ale cărei rădăcini se află în familiar, însă cu un detaliu străin:

revista îmi era cunoscută, dar în același timp era la ea ceva total diferit de ceea ce știam. E vorba despre celebra (în epocă) revistă de benzi desenate *Rahan. Fils des ages farouches*, care putea să ajungă în shopurile românești, fiind îngăduită pentru că era un pui de-al *Pif Gadget*, produs al Partidului Comunist Francez. Numai că, în blocul muncitoresc din cartierul unde trăiam noi, ea ajungea doar sub forma unui xerox cu cotor legat în pânză roșie, o copie alb-negru ștearsă și — trecută fiind prin zeci de mâini nu tocmai curate — plină de pete, de amprente vizibile sau chiar de urmele unor buze rujate care sărutaseră pagina. Trăsăturile eroului de Cro-Magnon erau alb-negru pentru mine, de aceea mi-a luat câteva momente pentru a recunoaște o formă de identitate între cele două produse. Iar acum pot spune cu sinceritate că am plecat de acolo convins că *Rahanul* de centru era o variantă colorată a originalului de la periferie.

Toate aceste șocuri ale diferenței făceau ca întoarcerea acasă să fie ca prima gură de apă proaspătă pentru un naufragiat: lepădarea de costumația scorțoasă, acum transpirată și umilită de comparația cu nonșalanța centralilor, instalarea în rutină și reclusiune erau ca atingerea pământului pentru Anteu. Acolo fiecare se izola în câte un nucleu personal, evitând contaminarea, așa că adultul se închidea în bucătărie, locul unde se fuma, se discutau lucruri serioase, de multe ori secrete (deci politică, în absența politicii), iar eu stăpâneam restul casei, adică cele două camere, care se desfășurau ca teritorii inepuizabile pe o hartă în permanentă fluiditate, unde căutarea fără preget (plină de „reziliență“, cum spune nou-vorba contemporană) scotea mereu la iveală tot felul de comori: fotografiile, mici obiecte, biluțe de sticlă, câteva

xeroxuri legate (*Alchimie babiloniană, Clea, Nuntă în cer*), casete audio, discuri de pick-up (*Șlagăre internaționale 1984, Familia Chiț-Chiț, Omul invizibil*), perle false, poeme scrise cu creionul chimic pe hârtie de matematică și un carnet de elev aparținând unei fete în clasa a XI-a la Liceul „Julia Hasdeu”. Și, deloc surprinzător, această expediție după comori dezvăluia mereu elemente noi, iar atunci când totul era vechi, memoria putea fi păcălită cu premeditare, astfel că obiectele păreau mereu altele.

După etapa căutării, venea cea a reveriei obiectuale, pentru că, așezat pe canapeaua extensibilă din sufragerie, care îmi era și pat, lăsam privirea să urmărească și să înregistreze toate titlurile din mica bibliotecă, dar și obiectele decorative de pe rafturi, amintiri de-ale adultului dintr-o fostă viață. Privirea trecea de la un cotor galben, pe care silabisea două cuvinte (*La Peste*), la o balerină albă, din piatră, care stătea în genunchi și ținea pudic în dreptul pubisului o minge și care, atunci, nu-mi trezea niciun fior erotic, dar în adolescență avea să se transforme într-un generator de reverii periculoase, apoi la *Ce știa Maisie*, la o plăcuță pe care scria Kent State University (ce avea oare de-a face marca de țigări Kent, cea mai prețioasă monedă de schimb sau cadoul cel mai potrivit pentru medic în timpul comunismului târziu cu o universitate?), la cele patru volume din *Incognito*, romanul polițist și plagiat al lui Eugen Barbu. Apoi mă întorceam la primul obiect, începând să interpretez, alunecam într-un joc al imaginației care de multe ori distorsiona și altera proprietățile timpului. Era o relectură interminabilă, un traseu circular pe care-l parcurgeam automat și fără să știu că rutina cercului hermeneutic e o formă de autoterapie. Descoperisem mandala înainte să știu că există ceva ce

se numește Orient (deși în urechi îmi răsună câteodată acest cuvânt, auzit la emisiunile de știri de seara, când se vorbea despre vizitele tovarășului Nicolae Ceaușescu în acea zonă sau când venea vorba despre interminabilul război dintre Iran și Irak). Abia după ce am devenit tată și am învățat să privesc acest act hermeneutic atât prin intermediul amintirii, cât și prin cel al imaginației (active, creatoare), am înțeles că acest prim act de interpretare a mediului familial e încercarea copilului de a-și înțelege părintele, Sfinxul primei părți a vieții, a cărui enigmă revine cu o forță reînnoită, și mai stranie, abia în pragul propriei maturități. Disponerea obiectelor pe raft, chiar titlurile cărților, alegerea anumitor bibelouri sau obiecte decorative, apoi înlănțuirea lor într-o mandală conciliatoare țineau locul adultului plecat în câmpul muncii, să propășească socialismul. În plus, purtau amprenta sufletului aceluia adult, pentru că obiectele erau importante, mult mai importante decât acum, tocmai din cauza efortului substanțial depus ca să le procuri.

Mulți ani mai târziu am citit *Copilărie berlineză la 1900* și am fost cutremurat de afirmația lui Benjamin că „interiorul“ în care a crescut era „un mausoleu ce-i era destinat de multă vreme“.³ Nu asociasem eforturile mele terapeutice inconștiente cu altceva decât cu protejarea de exterior, dar, citindu-l pe Benjamin, descrierea minuțioasă pe care o făcea bufetului, centrul casei, a zecilor de lingurițe de argint, semne ale „îndârjirii“ iudaice a familiei, am înțeles că mandala mea inconștientă nu era decât elaborarea unei strategii ulterioare de abordare a vieții.

3 Walter Benjamin, *Copilărie berlineză la 1900*, traducere și note de Andrei Anastasescu, Humanitas, București, 2010, pp. 108-109.

*

Primul act hermeneutic este superficial, se suprapune perfect inventarierii, dar se deosebește de aceasta prin faptul că e un act circular — revine la punctul de plecare într-o mișcare nevrotică, cu valențe magice — și pentru că anulează eul/conștiința privitorului, e incantația trecută în privire, privire întoarsă asupra privitorului în cele din urmă. Am identificat literele, deși nu știam să citesc, am format cuvinte pe care le-am descifrat, deși aveam foarte puține date, iar erorile — depistate peste ani — nu existau pentru că rezultatul formulei incantatorii nu era comunicat nimănui din afară. *La Peste*, romanul lui Camus în ediție Folio, devenise *La Pește* pentru mine, iar nedumerirea mea se trăgea din faptul că pe copertă umbra famelică a unui bărbat fără păr se proiecta asupra unui șobolan, deci niciun element piscicol nu lega coperta de titlu, balerina cea nudă și totuși pudică avea profilul asemănător unei tinere vrăjitoare care ține un glob de cristal în poală (influențat probabil de faptul că văzusem recent *Mica sirenă* la cinema Doina, suprapuneam două imagini ființei decorative de piatră — cea a sirenei și cea a vrăjitoarei Ursula) și tot așa.

Dacă actul hermeneutic era o anexă a gândirii magice, atunci el nu era destinat altor ochi sau urechi, eficiența lui existând doar în raport cu mine și cu Gestaltul în care mă refugiam. Am avut atunci o primă intuiție a caracterului prețios al interiorității, al faptului că *textul* își are deplina coerență doar în mine, nu e destinat unui *cititor*, fie el și ideal. Aveam să găsesc această intuiție pe-remptoriu formulată de Walter Benjamin în „Sarcina traducătorului“:

Căci nicio poezie nu este menită cititorului, nicio pictură privitorului, nicio simfonie ascultătorului⁴.

Și nu, nu intuiam aici posibilitatea unui act artistic avangardist care să anuleze atât mesajul, cât și receptorul dintr-un foc sau care să deșire și așa firava legătură semi-otică dintre semnificant și semnificat, ci — și nu cred că exagerez dacă pun gravitatea unei asemenea intuiții pe umerii unui copil — bănuiam că puterea magică a actului poetic, fie el pură glosolalie șamanică, se dizolvă în încercarea de a comunica. Păstrez în continuare această credință.

Spre sfârșitul anilor 1980, sfârșitul copilăriei, pentru că generația mea s-a maturizat prematur peste noapte — o noapte care a durat zile întregi, între 16 și 25 decembrie 1989 —, bunicul meu a încercat să mă inițieze în filatelie. Mi-a dăruit un clasor roșu, învelit în pânză, și două plicuri, unul roșu, celălalt albastru, capsate, pe care scria Poșta Română și care conțineau timbre. Mi-a făcut un scurt instructaj, deși nu se pricepea nici el prea mult, din care am învățat să manipulez dreptunghiurile și pătratele de hârtie lucioasă cu o pensetă, să le introduc în clasor, să creez serii, paradigme, teme, subiecte. Am devenit iute pasionat de acest hobby, dar din motive cu totul diferite de cele ce animă un filatelist adevărat: noua mea preocupare, care a venit aproape simultan cu descoperirea cititului (când am atribuit spontan sens cuvintelor, apoi frazelor dintr-o carte, roșie și ea, fără ca cineva să asiste la acest act divin și maniacial), se înrudea îndeaproape cu o contemplare activă a obiectelor din Gestalt: acum

4 În Walter Benjamin, *Iluminări*, traducere de Catrinel Pleșu, Trei, București, 2024, p. 142.